

Sažetak

Ante Periša, Sveučilište u Zadru: Odjel za kroatistiku, Odjel za filozofiju

UDK 81'373, znanstveni rad

primljen 15. travnja 2021., prihvaćen za tisak 17. svibnja 2021.

Rätsel der Logos-Unübersetzbarkeit

Im vorliegenden Beitrag wurde die vielfältige Problematik vom *Logos* dargelegt, die zunächst mit der Übersetzung des griechischen Schlüsselbegriffs aus dem Johannesevangelium ins Altkirchenslawische ansetzt. Zunächst dem ursprünglich griechischen Begriffe sprachkundig nachgehend und ihn in seinen griechischen Wurzeln erhellend, lässt sich der Autor anschließend auf die ganze Komplexität vom *Logos* ein, um schließlich zum eigentlichen Grund seiner Unübersetzbarkeit zu gelangen. *Logos* lasse sich, laut Verfasser, freilich nicht übersetzen, ohne die Vielfalt seiner möglichen Bedeutungen umfassend zu berücksichtigen. Selbst dem ursprünglichen griechischen Sprecher war das ganze Bedeutungsspektrum dessen, was der Begriff *Logos* eigentlich in sich trägt, gar nicht bewusst, d. h. ihm wurde der volle Ausmaß dessen, was der Begriff *Logos* im Laufe der Jahrhunderte – dem unterschiedlichsten Einflüssen unterzogen – mitgetragen und während der andauernden „Sprachentwicklung“ ausgetragen, bzw. immer wieder neu ausgedrückt hat, gar nicht präsent. Das Bedeutungsspektrum vom *Logos* mit den adäquat vorahnenden Termini hauptsächlich im Hinblick auf den Bedeutungswert – zunächst in der kroatischen, zusätzlich aber auch in der lateinischen und deutschen Sprache – vergleichend, weist der Autor sowohl auf die semantische Verschiebungen als auch auf die Bedeutungserweiterungen hin, deren Grundlage eine tiefere Bedeutungsdimension vom *Logos* bildet. Abschließend hebt der Verfasser den semantischen Grundunterschied zwischen dem ‘Wort’ *Logos* und allen anderen ‘Worten’ hervor, weil *Logos* in sich selbst den Sinn trägt/hat, ohne irgendeine Referenz **außer** sich selbst zu haben. Als Grund und Ursprung von allem habe *Logos* keinen **äußeren** Bezugspunkt (keine **äußere** Referenz), auf den/die er sich referieren könnte. Als solcher ist der *Logos* (in einem einzigen Wort zusammengefasst) reine Performativität, d. h. pure Handlung (pures Handeln).

Schlüsselbegriffe: Logos, Buchstabe, Wort, Zeichen, Performativ

KAD PRAVOPIS, PO „NAČELU PROIZVOLJNOSTI“,
UNESE ZBRKU GDJE JE BIO RED

Mate Milas

Pisanje rečeničnih znakova u upravnom govoru

Institutovu su pravopisu¹ ovako navedeni primjeri pravilne uporabe rečeničnih znakova u upravnome govoru kad su riječi koje se navode s lijeve strane riječi kojima se objašnjava navod:²

¹ Jozić i dr., Hrvatski pravopis, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013.

² Nav. dj. str. 109.

NAVOD UVEDEN NAVODNICIMA	NAVOD UVEDEN CRTICAMA
„Dobro sam“, rekao je Marko.	– Dobro sam. – rekao je Marko.
„Jesi li dobro?“ upitao je Marko.	– Jesi li dobro? – upitao je Marko.
„Dobro sam!“ uskliknuo je Marko.	– Dobro sam! – uskliknuo je Marko.

U Predgovoru Institutova pravopisa stoji:

„U pravopisnim smo rješenjima slijedili hrvatsku pravopisnu tradiciju, pa u pravilu nismo mijenjali rješenja jednaka u svim suvremenim pravopisima. Rijetka rješenja koja smo promijenili, promijenili smo u skladu s načelima sustavnosti i ovjerenosti u uporabi.“³

Međutim, pravilo da se piše točka na kraju izjavne rečenice obilježene crticom:

– *Dobro sam. – rekao je Marko.*

ni najmanje nije u skladu s hrvatskom pravopisnom tradicijom ni s pravilima u suvremenim pravopisima.

I u Londoncu,⁴ i u Matičinu pravopisu,⁵ i u Anić-Silićevu pravopisu⁶ i u Hrvatskom školskom pravopisu⁷ posve je ujednačeno pravilo da se na kraju izjavnih rečenica unutar upravnoga govora obilježena crticom, nakon kojih slijede riječi objašnjenja, ne piše točka, nego se ostavlja praznina, npr.

– *Dobro sam – rekao je Marko.*

Dakle, prije Institutova pravopisa takva je bila hrvatska pravopisna tradicija te školska i nakladnička pravopisna praksa.

Takvo pisanje seže i dalje u prošlost. U Pravopisu dviju Matica nije naveden nijedan primjer ovakva pisanja upravnoga govora s crticom;⁸ u X. izdanju Boranićeva pravopisa postoji jedan primjer pisan sa zarezom na kraju izjavne rečenice,⁹ no u ediciji Matice hrvatske „Pet stoljeća hrvatske književnosti“ iz 1960-ih godina, koja je iznimno bitna za kulturu hrvatske pisane riječi, odlučili su se na tome mjestu ostaviti prazninu.¹⁰ U tome slijede rješenje Hrvatskoga pravopisa Franje Cipre i

³ Nav. dj., str. VII.

⁴ Babić, S., Finka, B., Moguš, M., Hrvatski pravopis, 1971. (pretisak: Školska knjiga, Zagreb, 1990.), str. 115.; ili: V., prer. izd., Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 113. – 114.

⁵ Badurina, L., Marković, I., Mićanović, K., Hrvatski pravopis, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., II. izd., str. 73.

⁶ Anić, V., Silić, J., Pravopis hrvatskoga jezika, Novi liber, Zagreb, 2001., str. 77.; ili: Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1987., II. izd., str. 61.

⁷ Babić, S., Ham, S., Moguš, M., Hrvatski školski pravopis, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 65.

⁸ Pravopisna komisija: Aleksić R. i dr., Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom, Matica hrvatska, Matica srpska, Zagreb, Novi Sad, 1960., vidjeti str. 115.

⁹ Boranić, D., Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1951., str. 77.

¹⁰ Npr. August Šenoa I., knj. 39., prir. Vučetić, Š., MH, Zagreb, 1962.; Janko Leskovar, knj. 59., prir. Frangeš, I., MH, Zagreb, 1963.; Vjenceslav Novak I., knj. 57., prir. Barac, V., MH, Zagreb, 1964.

Adolfa Bratoljuba Klaića (uz suradnju članoa Ureda za hrvatski jezik) iz 1944.,¹¹ a i u zabranjenome Hrvatskome pravopisu Franje Cipre, Petra Guberine i Krune Krstića iz 1941. također se jasno propisuje upravo takvo pisanje,¹² te Londonac 1971. zapravo svoje pravilo zasniva na toj tradiciji.

Dakle, to novo rješenje u Institutovu pravopisu nije u skladu s pravopisnom tradicijom koja je bila posve ujednačena najmanje 70-ak godina. Možete samo zamisliti koliko je književnih djela, od slikovnica do romana za odrasle, u zadnjih 70 godina tiskano s tim navedenim uvriježenim pravopisnim rješenjem (bez točke).

Pravopisna načela

U gore navedenoj rečenici iz Predgovora također se kaže: „Rijetka rješenja koja smo promijenili, promijenili smo u skladu s načelima sustavnosti i ovjerenosti u uporabi.“ O načelu ovjerenosti u uporabi ne mogu uopće raspravljati jer novo rješenje, jednostavno, nije postojalo u praksi, pa ću se osvrnuti na načelo sustavnosti.

Načelo sustavnosti jest zapravo težnja za pravopisnim pravilima sa što manje iznimaka, tj. za što jednostavnijim pravilima koja je lakše podučavati. Na prvi se pogled čini kako je pravilo za pisanje upravnoga govora sada sustavnije jer se prema njemu na kraju navoda bez iznimke bilježe znakovi za kraj rečenice: točka, upitnik ili uskličnik. No ako vidimo gore u pravilu da se pri obilježavanju upravnoga govora navodnicima ne piše točka na kraju izjavne rečenice, onda je jasno da se nije moguće pozvati ni na ovo načelo. Iznimka ostaje, a prijašnja su rješenja za izjavne rečenice u navodu bila sustavnija jer se nije pisala točka ni u navodu obilježenu crticom ni u navodu obilježenu navodnicima. No odmah želim istaknuti da načelo sustavnosti u ovakvoj vrsti pravopisnog pravila nikako ne bi smjelo prevagnuti u odluci o mijenjanju više nego polustoljetne posve ujednačene školske i nakladničke prakse.

Autori pravopisa u Predgovoru ističu da su se pri „rješavanju spornih pitanja“, osim dvaju spomenutih, vodili još i ovim načelima: tradicijskim načelom, načelom jednostavnosti, načelom normativne hijerarhije, načelom otvorenosti prema korisnicima, načelom primjerenosti korisniku i načelom ekonomičnosti. Neka se načela mogu dovesti u vezu s tim pravilom, no sve je o tome već rečeno: tradicijsko načelo povezano je s načelom ovjerenosti u uporabi; načelo jednostavnosti, primjerenosti korisniku i ekonomičnosti povezano je s načelom sustavnosti. Ostala dva načela nisu povezana s tim pravilom. No valja istaknuti da pisanje ili nepisanje točke u izjavnih rečenica upravnoga govora obilježena crticom nije uopće ni bilo predmetom jezikoslovnih sporenja.

¹¹ Cipra, F., Klaić, A. B., (uz suradnju članoa Ureda za hrvatski jezik), Hrvatski pravopis, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1944. (pretisak: Hrvatski korijenski pravopis, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1992.), str. 118.

¹² Cipra, F., Guberina, P., Krstić, K., Hrvatski pravopis, Zagreb, 1941., pretisak: ArTresor, Zagreb, 1998., str. 83.

Među načelima u pravopisu ne navodi se jedno načelo koje također može utjecati na promjenu pravopisnoga pravila, a moglo bi se nazvati „načelo preciznijega znanstvenog opisa“. Naime, ako jezikoslovci ili znanstvenici iz drugih područja ponude neko preciznije i uvjerljivije rješenje, oko kojega se većina stručnjaka slaže, to također može utjecati na promjenu pravopisnoga pravila (npr. mišljenje informatičara u vezi s pisanjem Internet/internet, teologa u vezi s nazivima bogomolja itd.).

Znanstveno se utemeljenje novome pravilu može potražiti jedino u području sintakse. Rečenice s upravnim govorom sintaktički se mogu opisati kao poseban tip zavisnoupitnih objektnih rečenica. One su srodne rečenicama poput:

Marko je rekao da je dobro., Marko je pitao jesi li dobro., Marko je vikao da je dobro.

Rijetko se pojavljuju i rečenice upravnoga govora koje su srodne subjektivima poput *Lijepo je rečeno da nitko ne smije ulaziti.*, gdje se obezličuje izvorište govora: *Lijepo je rečeno: „Nitko ne smije ulaziti.“*

Kad, dakle, zavisni dio napišemo u upravnome govoru, i u ovdje razmatranom pravilu u inverziji, on postaje prilično samostalan rečenični dio, no ipak je zadržana unutarrečenična sintaktička povezanost s glavnom surečenicom, koja sada postaje objasnidbeni dio, npr.

„Dobro sam“, rekao je Marko.

– Dobro sam – rekao je Marko.

Svijest o surečeničnoj sintaktičkoj povezanosti prisutna je u svim pravopisima, pa i u ovdje razmatranome, samim time što se objasnidbeni dio piše malim, a ne velikim početnim slovom. Ivo Pranjković drži da se rečenice upravnoga govora mogu smatrati objektnima (rjeđe subjektivima) utoliko što je navod zapravo objekt glagola u objašnjenju, no zbog određene sintaktičke samostalnosti navoda (npr. može imati drugačiju predikatnu osobu, lakše se pomiče u inverziju) ipak drži da je ustrojstvo tih rečenica bolje tumačiti kao „posebnu vrstu sklapanja bez veznika“,¹³ no, a to je ovdje bitno, uopće ne dovodi u pitanje činjenicu da je riječ o jednom rečeničnom ustrojstvu s osobitom vrstom surečeničnih odnosa. Uvođenjem pravila o pisanju točke, pojavio se tako jedinstven primjer da se među dvjema surečenicama u složenoj rečenici piše točka. Vjerojatan prigovor tome jest da se ipak unutar takve vrste složene rečenice, na kraju surečenice navoda ionako, pa i prema prijašnjim pravopisima, pišu upitnik i uskličnik, također znakovi za kraj rečenice. No upitnik i uskličnik nisu uvijek zalihosni, npr.

- Idete i vi na jezero? – šapnula mu je Marta.

- Ne može! – ponovio je profesor.

¹³ Pranjković, I., Sintaksa hrvatskoga jezika, udžbenik za 3. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 40.

Osim toga, i upitnik i uskličnik mogu se rabiti kao unutarrečenični pravopisni znakovi kad se pita riječju ili skupinom riječi u *rečenici*, ili ih se želi označiti uskličnima, npr.:

*...iskočiše goli svračići, pa skok! skok! po trijemu.*¹⁴

Zbrka i neujednačenost u nakladništvu i u nastavi hrvatskoga jezika

Nameće se pitanje zašto o ovome pišem tek sada, a pravopis je tiskan 2013. godine. Moram priznati kako sam naivno smatrao da će ovo pravilo struka jednostavno zanemariti, smatrati neosnovanim i nastaviti pisati i podučavati prema ustaljenoj i ujednačenoj tradiciji. Usporedio bih to s još jednim interpunkcijskim pravilom u Institutovu pravopisu. Navodi se da u rečenici:

Ne samo da je lijepa nego je i pametna.

ne treba pisati zarez jer je tu riječ o sastavnome značenju,¹⁵ a u rečenici:

Ne samo da je pametna, nego je i lijepa.

treba pisati zarez jer je tu riječ o suprotnome značenju.¹⁶ Sasvim je očito da te dvije rečenice imaju istovjetno sintaktičko ustrojstvo i da se takva pravila jednostavno moraju zanemariti kao posve neosnovana.

Iako su primjeri s pisanjem točke u upravnome govoru neusporedivo češći od takvih rečenica, smatrao sam da će takva sudbina zadesiti i to pravilo. No praksa ipak pokazuje da nisam u pravu. Ove školske godine u petim razredima radim po udžbenicima u kojima su dosljedno provedena sva pravila Institutova pravopisa, pa tako i ovo koje razmatram,¹⁷ no istovremeno u osmim razredima radim po udžbenicima u kojima to pravilo nije provedeno. U nastavi sam do ove školske godine svjesno zanemarivao novo pravilo Institutova pravopisa, ali u petim razredima to više ne mogu činiti. Jednostavno, ne mogu učenike podučavati niti tražiti od njih u provjeri znanja drugačije negoli je u književnim tekstovima koje čitamo na školskome satu. Potrebno je puno vježbe dok djeca nauče pisati znakove za upravni govor i učenici mogu uočiti da su primjerice u diktatu izgubili bod za višu ocjenu na nečemu što je u čitanci napisano onako kako su i oni napisali. Usprkos svojim čvrstim uvjerenjima u vezi s ovim pravilom, prisiljen sam, dakle, raditi drugačije.

Podsjetilo me to na humoresku Ephraima Kishona S kompjuterom nema šale, u kojoj je pisac dobio opomenu platiti dug popravka luke na rijeci Kishon. Naime, računalo je zamijenilo njega i rijeku. Pisac se pokušao boriti protiv administracije, no počele su zaplijene imovine po stanu pa se odlučio da je ipak pametnije plaćati

¹⁴ Babić, S., Ham, S., Moguš, M., nav. dj., str. 89., 91.

¹⁵ Institutov pravopis, str. 98.

¹⁶ Nav. dj., str. 137.

¹⁷ Velik utjecaj Institutova pravopisa na nastavnu praksu zasniva se na preporuci Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta za njegovu uporabu u osnovnim i srednjim školama, objavljenoj 31. srpnja 2013., što je navedeno i u impresumu pravopisa.

dug. Činovnik Seligson, koji mu je slao račune, žalio se da on samo provodi upute dobivene od računala iz Jeruzalema.

– Ali predložite mi kako da se ja iz toga izvučem – zavapio je pisac.

– Ne znam – odgovori Seligson. – Dogodi se katkad da kompjuter jednostavno zaboravi na svoje žrtve.

Zaključak

Držim da sam u radu razmotrio sve možebitne argumente za promjenu pravopisnoga pravila u pisanju izjavnih rečenica u upravnome govoru obilježenu crticom, kad su riječi koje se navode s lijeve strane riječi kojima se objašnjava navod, odnosno, da sam razmotrio sve bitne objektivne razloge za to, i da nijedan ne ide u prilog toj promjeni – posve suprotno. Stoga se pojavljuje ozbiljna sumnja da je ovdje riječ o svojevrsnom „načelu proizvoljnosti“, da je pravilo subjektivno utemeljeno, tj. da se autoru toga pravila jednostavno sviđa vidjeti točku na tom mjestu, što je sloboda koju pisci pravopisa, držim, ne bi smjeli imati. Naravno, na takvo je što teško utjecati, no želio bih barem ovim radom apelirati na to da se takve stvari u budućnosti ne čine. Gotovo bih rekao da nam je, kao pandan medicinskoj struci, potrebna određena „Džamanjićeva prisega“ pri pisanju novih pravopisa: *Prisežem da ne ću mijenjati desetljećima ustaljena pravopisna pravila koja uopće nisu predmetom stručnih sporenja, osim ako se uvođenjem novoga pravila znatno ne dobiva na sustavnosti i učenicima/građanima olakšava usvajanje pravopisnog pravila ili se promjena pravila može zasnovati na znanstveno preciznijem opisu od prijašnjega (no i tada ću prethodno javno iznijeti argumentaciju za promjenu).*

Sažetak

Mate Milas, Zagreb

UDK 811.163.42'35, stručni rad

primljen 2. veljače 2021., prihvaćen za tisak 8. ožujka 2021.

When Orthography, Following the “Principle of Arbitrariness”,
Brings Confusion into Order

The paper analyses the spelling rule about the use of dashes to mark the reported speech in the “Croatian Orthography” published by the Institute for Croatian Language and Linguistics (2013). This rule, namely, differs from the solutions in spelling manuals from the 1940s onwards and from the publishers’ and school speller practices that were uniform for at least 70-odd years. Analysing the principles stated in the foreword to “Croatian Orthography”, the author wants to show that this change is not based on any of these principles, but is, on the contrary, completely subjective. The author also wants to draw attention to the fact that authors of orthographic manuals should not have such great freedom in changing some established spelling rules.

Keywords: Croatian spelling, writing of reported speech, normative principles